

SOFA

ב"ה

5775. Tisri, XVII. évf. 5. szám ★ A Nyíregyházi Zsidó Hitközség lapja

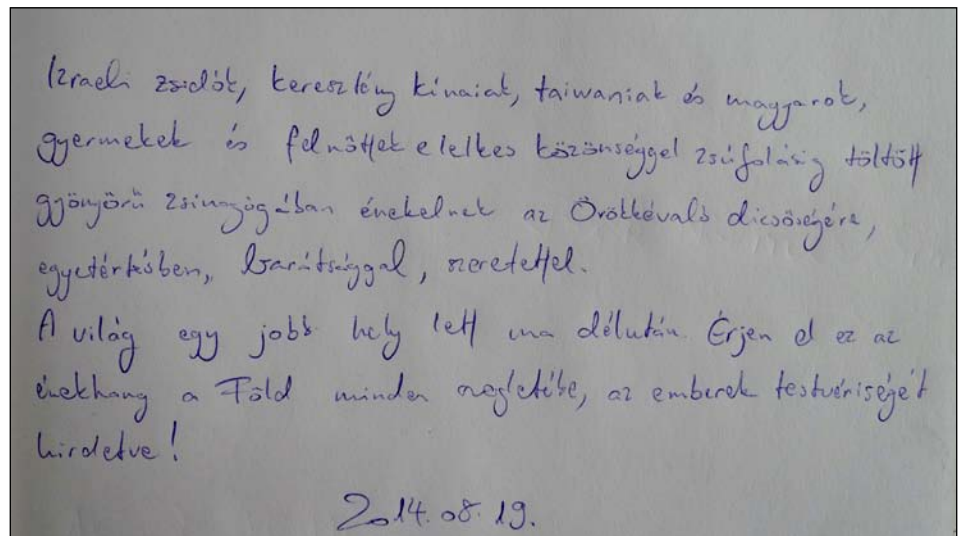
HITKÖZSÉGI HÍRADÓ

Hitközségünk vezetősége egyre gyakrabban szembesül a kérdéssel: elérte célját, nem volt elhamarkodott döntés a Civil Alap pályázaton elnyert pénz visszautasítása? A zsidóság belső berkeiben a kérdés jogosnak tűnik, de megállapítható, hogy a kormány által rendezett holokauszt megemlékezések bojkottja alapvető kérdésekben elérte a célját. Elkészült ugyan a megszállási emlékmű, de nem volt átadási ceremónia és nem lett szélsőjobb nagygyűlések színhelye, nem vált kétes ideológiák szakrális helyévé. Vannak megnyilvánulások, miszerint a köztéri műtárgy szellemiségét megálmódók is mintha csak kényszerből, a látszat kedvéért tartanának ki az eredeti elképzelés mellett, de legszívesebben már szabadulnának az egészről. Ugyancsak sikerként könyvelhető el a Sorsok háza eredeti koncepciójának ingataggyá válása, valamint Szakály Sándor a parlamentben rendezett konferencia keretében elhangzott előadása, ami már közel sem emlékeztetett nagy vihart kavarázó kijelentésére. A kezdeményezés tehát sikeresen elhárította, hogy a magyar identitás erősíteni akarása ne a zsidósághoz viszonyítva határozza meg önmagát sokadszorra is.

Ezen gondolatok is szóba kerültek az ünnepeket közvetlenül megelőző időpontban, kötetlen beszélgetés keretében, amikor Kunos Péter ügyvezető igazgató és Heisler András elnök urak meglátogatták hitközségünket. Köszönetünket fejeztük ki az elnök úr felé a bojkott kezdeményezéséért, majd következetes megvalósításáért. Beszámoltunk saját ez irányú erőfeszítéseinkről is, melyeket a megye egyetlen működő hitközségeként teszünk. Olyan tájegy-

ségben kell felelősséggel képviselnünk mindazt, amit a zsidóság jelent, ahol a MAZSIHISZ hiányos nyilvántartása szerint is közel kétszázhatvan elhagyott temető van, azaz legalább ennyi virágzó hitközségnek mára emléke is alig maradt. Ennek szellemében kerültek megrendezésre zsinagógánkban különböző koncertek, melyek ugyan a holokauszt emlékévkben zajlottak, de tudatosan

szalkai mártírok emléktáblájának felújítása, ahol részünkről többek között elhangzott: „...Széles körben elterjedt vita zajlik a mai generációk felelősségéről elődök tetteiért témában... Ennél fontosabb a ma élők felelőssége az utódok irányába, hogy nekik ne kelljen majd elhatárolódniuk a mi tetteink következményeitől.” Somos Péter Él mále rachamimja méltó módon zárta a rendezvényt, a dallam, a héber szöveg, az előadás módja a visszajelzések szerint mély érzelmeket keltett a résztvevőkben. Kölcsönösen megállapítottuk,

nem a sorstragédiára lettek kihegyezve. Arról, hogy ez a „tudatosság” jó irány, visszaigazolást jelent, tanúskodják egy ide másolt vendégkönyvi bejegyzés.

Részt vettünk sok egyéb társadalmi eseményen is, kiemelt figyelemmel olyan, az emlékévkhez kapcsolt rendezvényeken, melyek nem a kampányszerű „kipipálandó tevékenységek” sorába sorolhatók. Ilyen volt a nyírbátori emléktábla avatás, ahol külön elismerés illeti a kezdeményezőket, amiért a táblára felvésetett az általában szemérmesen elhallgatott „csendőrség”, mint aktív résztvevő is. Szintén a jó szándékú rendezvények sorába tartozik a máte-

hogy szükség van az ilyen találkozásokra, a közös értékek érvényesítését célzó összefogásra. Azt sem szabad elhallgatni, hogy őszintén szóba kerültek a markánsan meglévő negatív jelenségek is, melyek jelentős mértékben csorbítják a képviselőlet hatékonyságát.

Egy önironikus szlogen szerint a zsidók akkor fognak össze, amikor igazán nagy a baj. Őszintén reméljük, hogy ez még nem az a helyzet. Akkor viszont örülnünk kellene a negatív jelenségeknek? Tavasszal vezetőségválasztás lesz a MAZSIHISZ-nél...

Sárosi György
elnök

EGY MAGYAR NAGYTŐKÉS CSALÁD ALKONYA

Utóbbi időkben (életkori tünet? évforduló?) nagyon sokszor látom magam előtt Ungár Alfrédot. 40 körüli férfi, finom arcú (arcán mintha most byroni vonásokat fedeznék fel), nyomorék. Félkarja van. Gyerekként zavartan, nyugtalanul néztem, ahogy zakója üres ujját a zakó zsebébe túri.

Aztán behívót kapott munkaszolgálatra. A rettegett Nagykátára rendelték, az egyik legsötétebb magyar fasiszta, vitéz Murai Lipót alezredes elé. Ungár Alfréd könnyű, világos nyári öltönyt vett fel, és teljesen nyugodt volt. Ebédre otthon lesz, mondta. Csomagot se vitt magával. Szolgálatra még csak-csak alkalmas lenne – no de munkára?

Csoportkép Kékestetőn. Balról jobbra a szerző édesapja, egy Filléres-vezető felesége és kislánya, Ungárné Szabin, Weilné Giza, Szántó Judit, édesanyja és Weil Oszkár

Murai ott marasztalta. Soha többé nem jött felőle hír. Egy-két hétig tartóhatott ki; ha besegítették halálába, kevesebb ideig.

Nem lehetnek sokan, akik még emlékeznek a Filléres Divatházra. A Rottenbiller utca legvégén volt. Később nagy sportfelszerelési bolt meg a szomszédos szálloda cukrászdája került a helyére. Tulajdonosa a magyar Woolworth-t akarta megteremteni. Jó minőségű árut tartott, nagy választékkal, az átlagnál olcsóbban.

Ő Ungár Alfréd bátyja volt, Ungár Ernő. Alacsony, köpcös, szemüveges

középkorú férfi; úgy rémlik, zárkózott, mosolytalan. Az abádszalóki zsidó kántor fia. Self made man-ként is amerikai jelenség. És mert édesapám is abádszalóki volt, és gyerekkorukban játszottak együtt, Ungár Ernő évtizedekkel később meghívta a Filléres üzemorvosának. Gavallérosan megfizette. Viszonylagos jómódunk nem az OTI alorvosi fizetéséből, hanem a Filléresből származott. Engem évente kétszer – karácsonykor és a nyári vakáció előtt – az áruház tetőtől talpig felöltöztetett. Kabáttól, ruhától fehérneműn át zokniig. Valószínűleg a nálam néhány évvel fiatalabb Margitai Ágit is. Az ő apukája cégvezető volt a Filléresben.

Ungár Ernőnek nagy családja volt. Felesége, Szabin, terebélyes és méltóságteljes, távolságtartó nagymama. A Vilma királynő út (ma Városligeti fasor) és Bajza utca sarki pompás villában laktak (a későbbi lengyel követség épületében). De sokat álmélkodtam ott! Különböző színű selyemtapétával voltak behúzza a falak, halványzölddel, rózsaszínnel, a dolgozószoba dohánybarnával. Valamelyikben szökőkút is volt. És ott láttam először ételliftet (megjegyzem, azóta sem). Az alagsori konyhából jött fel, ételcsodákkal meg-

Ungárné, Szabin, Weil-lány volt. Bátyja, Weil Oszkár igazgatóhelyettes a Filléresben. Szabin és az ugyanolyan dús idomú sógorasszony, azaz Weilné, Giza nem dolgoztak. Ungáréknak nem volt gyermekük; Weiléknél egy húsz év körüli, atlétatermetű, jóképű fiú, Ervin. Menyasszonya, Éva is a családhoz tartozott: törekeny, alacsony, babaszerű szépség a hatalmas szál fiú mellett, nagy

vörös sörénnyel. A két walküri arányú dáma szeretetteljesen Rozogának csúfolta.

38-ban vagy 39-ben, amikor már gyülekeztek a felhők gazdag és szegény zsidók fölött egyaránt, Ungár Ernő, még jókor, kiment Amerikába. Úgy volt, hogy ha megalapozta egzisztenciájukat, felesége is követi. Himmler és Eichmann jót

Szántó Judit és Ungár néni egyforma anyagú Filléres ruhában Parádon

kuncogtak volna a terven. Amerika belépett a háborúba, Szabinra rácsukódott a határ, és Ungár Ernőtől levelek sem jöttek többé. Lassú ritmusban követték egymást a tragédiák.

1944. Összeköltözés. A mi csillaggal kitüntetett házunkba (Podmaniczky 27, Teréz körút sarok, tudják, ahol a Meteor csillár működött) többek között a Weil-család is odaköltözött. Hozták a mamát is, Szabin és Oszkár öreg édesanyját. Többnyire üldögélt, hallgatott. Csak néha motyogott annyit: „Gott wird schon helfen!” Oszkár fia rádörrent: „Hagyja már, mama, azt az öreg zsidót!” Fényesen mulattam.

Az együttélés amúgy békés volt, civilizált. Weil Oszkár megtanított gépelni (sokat köszönhetek neki), Giza és nagymamám között konyhai barátság szövődött. Aztán egyszer csak megjelent a lakásban Weil Ervin. Szabadságolták a munkaszolgálatból. A nyaka duplájára volt dagadva, és tük álltak ki belőle. Nem tudtam pontosan, mi baja (szüleim még ekkor is óvtak a rossz hírektől, ami ekkortájt nem volt könnyű), de nagyon megijedtem. El is vitte szegény daliás fiút a rák, nem sokkal a felszabadulás után.

Mi, többiek megmaradtunk. Ungár néni a villa házmesterénél bujkált.

Szántó Judit a Filléres skót kosztümjében

Amikor Pesten már teljes volt a biztonság, kiment a ház elé, végre friss levegőt szívni. Egy Budáról áttévedt repesz teli-be találta. Azonnal meghalt.

Ungár Ernő emlékezetem szerint kétszer jött haza. Először csak családi látogatásra, no meg körülnézni. De hol volt már a Filléres... Mellesleg újra megnősült. Magyar volt persze az új asszony, molett, ahogy illett, kedves és gondtalan.

Másodszor meghalni jött, immár egyedül. Amerikában mindenét valami nagyszabású bélyegüzletbe fektette, és csődbe ment. Úgy látszik, csak Pesten volt amerikai. Hajadon húgánál, Klárinál szállt meg, a Filléres egykori főkönyvelőjénél, aki az áruház szomszédságában, a Munkás utcában lakott. Ungár Ernő megvárta, amíg Klári elment otthonról, és golyót eresztett a fejébe. Itt ért véget a magyar Woolworth sagája.

Volt egy családtag, akiről még nem szóltam: Szabin és Oszkár jóval fiatalabb Feri öccséről, élelmes, jó svádájú, barna bőrű fiatal férfi volt, sokkal lezserebb a család többi tagjánál, csinos, Lili nevű feleséggel meg egy tündéri, három-négy év körüli kislánnyal, Gyurikával. Valamiért őket ritkábban láttuk, de szerencsére megmaradtak. Weil György most hetvenes évei elején járhat. Ha élne vagy családot hagyott vol-

na maga után, történetem derűsebben végződhetne.

Am ha valamelyik olvasó többre, másra vagy másként emlékezne, ami könnyen előfordulhat, hiszen a fenti emlékek egy elemista kislány agyában rögződtek, nagyon örülnék – és talán

másokat is érdekelne –, ha megírnák, és elküldenék a szerkesztőségbe. (Sófár, 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6.) Hadd legyen, ha lehet, teljesebb a legenda.

Szántó Judit

MINT MARCI HEVESEN...

Valahányszor hallom a közkeletű szólás-mondást: „úgy élt (vagy él), mint Marci Hevesen”, gondolatban összeborzadok.

Hevesen – akkor nagyközség, ma már város – valóban élt egy Marci. Nem tudom, Márton volt-e vagy Marcell, de hogy Marci volt, az biztos. Hevesen élt, és tényleg jól élt. (Citáltuk is rá a mondást.) Meleg családi kör, jómódú apa – dr. Krausz Lajos köztisztviselőként álló ügyvéd volt –, gyönyörű ház a bizarrul elkeresztelt Szezelem Alfréd utcában. Jártunk ott néhányszor a szüleimmel látogatásban, hiszen nagyapám a párhuzamos Baross utcában lakott, és gyakran időztünk, nyaraltunk is nála. Még alig nőként megnéztem magamnak a két fiút: Marcinak Dini nevű bátyja is volt. Két jóképű, jókötésű barna srác: barna a haj, a szem, a bőr. Dini persze nem nagyon állt velem szóba, én a nagyjából velem egykorú Marcival játszottam. Sok ismerősöm volt Hevesen. Kebelbarátnőm, Grossberg Jutka; a Brieger-család, akiknek cukrászdájuk volt a főtéren: nagyapámnál málnát szedtem, és náluk váltottam be fagyalatra. A cukrászda mellett mesekönyv-illusztrációhoz hasonló ház és elbűvölő kis kert, benne szegről-végről rokonaim: Hirsch Mórné, a nagyon öreg, hajlott hátú Kádi néni (igazából Katalin) két nem épp szemrevaló vénkisasszony lányával, Erzsivel és Rózsival. Erzsi volt a dolgozó, a családfenntartó, tisztviselősködött valahol; Rózszi a háztartást vezette. Mindketten ropogtak a tisztaságtól és a nettségtől. Én ott agyon dédelgetett ebédvendég voltam.

A Baross utca első épülete volt a zsinagóga. Sokáig ott állt a mártírok emléktáblája: felsorolva rajta majdnem mind a hatszáz hevesi deportált (leszámítva a munkaszolgálatosokat). Ennyien voltak az akkor tizenkétezer lakosú nagyközségben. Ennyien költöztek otthonukból a nevéhez méltó Bagólyuk gyűjtőtorba. Stílusos előszobája volt Auschwitznak. Akiket fentebb felsoroltam, mind rajta vannak a táblán. Anikó, anyai nagynéném, akinek apai nagyanyja volt özvegy Hirsch Mórné, sokat gyötörte magát az elképzelt, de nagyon is hihető jelenettel, ahogy Erzsi és Rózszi, anyjukat támogatva, hármásban tipegnek a gáz felé. Krausz Dini azonban visszajött a munkaszolgálatból; úgy tudom, nemrég még élt, valahol vidéken.

A tábla azonban már nincs a helyén. A zsinagógát betagolták valami üzembe (rémlik, hogy bőr- vagy kesztyűgyár volt). A tábla kiköltözött a zsidó temetőbe, amely, mióta néha megfordulok ott, furcsán összezsugorodott. Nagyapám és három fivére, akik áldott szerencsájukra már a harmincas években békésen elhunytak, ott nyugszanak. Közülük kettőnek az özvegye – Szántó Fülöpné, Szántó Zsigmondné (Piroska néni, aki a rózsái miatt szökött haza március 19. után Pestről Hevesre) – nem sírkövön, férjük mellett, hanem a táblán szerepelnek, amelynek számára egy apró fehér házikót emeltek.

És ott van a táblán az én gyerekkori játszópajtásom neve is. Ha a szólás-mondást olvasom vagy hallom, az én fülemben így hangzik:

Élt és halt, mint Krausz Marci Hevesen.

Szántó Judit

VANNAK MÉG TANÚK XXIV.

Dr. Kerekes György

2014-ben, a holokauszt 70. évfordulója évében úgy döntöttem, hogy egy családi összejövétel keretei között magam is megemlékezem.

1944. június 6. sorsdöntő nap volt az életemben. Rabszolgamunkára ítéltetem, és ma ezért élhetek.

2014. június 6-ra meghívtam a fiamat, lányomat feleségestől, férjestől, unokáimat, fogadott lányaimat és fogadott unokáimat. Úgy alakult az életem, hogy vannak fogadott lányaim és fogadott unokáim. Az egyik fogadott lányom egy kubai hölgy, a másik chilei, ők nem voltak itt, de itt volt a három közül két fogadott unokám, és a pici dédunokám.

Június 6. előtt összeszorított fogakkal készítettem egy írást az édesanyámról, aki 70 éve csak az emlékeimben él, és eddig nem voltam képes arra, hogy életéről beszéljek, vagy írjak. Az összejövétel előtt elkészült írást elküldtem a családtagjaimnak, akik – miután azt elolvasták - megrendülten érkeztek a privát megemlékezésünkre. Ők addig nem tudtak semmit az édesanyámról pár személyi adaton és száraz tényen kívül. Most, a családi ünnepeken édesanyám mindennapjainak, gondoskodó szeretetének leírásán keresztül ismerték meg csodálatos gyermekkoromat, és képet kaptak egy vidéki zsidó család életéről. Elmondtam nekik: az, hogy ti ma itt vagytok – hogy vagytok! -, valamiképpen az én túlélő voltomból vezethető le. És van egy személy, akit ti soha nem ismertetek, de létezésetek rajtam keresztül mégis elválaszthatatlanul össze van kötve az övével. És tartoztok neki azzal, hogy megőrzitek őt emlékezetetekben. Ez a személy nem más, mint az én szeretett édesanyám, Kampf Sámuelné Reis Sarolta.

1941-ben készült a családunkról egy fénykép. Laci bátyám akkor kapta meg a behívóját munkaszolgálatra. Édesanyám azt mondta, most még együtt vagyunk, lehet, hogy utoljára, készít-

tessünk egy fényképet. Ez az egyetlen olyan tárgyi emlékem, ahol együtt van a családom, amikor még éltek a szüleim és valamennyi testvérem. És milyen jól érezte édesanyám a veszélyt, hiszen 1941. után a régi életünknek vége lett.

Milyen volt a régi életünk és mi történt velünk? Elmesélem.

1928-ban születtem Nyíregyházán. Az Epreskert utca 2. szám alatt laktunk, házunk később része lett a gettónak. Négyen voltunk testvérek: három fiú és egy lány. Két bátyám volt, Laci és Imi, és a gyönyörű kishúgom – édesapám kedvence –, Juditka. Édesanyám hét gyermeket szült, de mire én megszülettem,

ri szakosztályban, egy labdarúgó csapat vezetőségében, és a helyi zsidó hitközség jóléti bizottságában is.

A közélet időt igénylő és egyben anyagi áldozatokkal járó elfoglaltság volt. Édesanyám mindenben támogatta édesapámat. Gyakran fogadta barátait ebédre, vacsorára, függetlenül attól, hogy az illető zsidó volt-e, vagy keresztény. Apám szeretett szerepelni, szónokolni, kávéházba járni. A vasárnap délutánt mindig a piactéri Abbázia kávéházban töltötte, ahol cigánymuzsika szólt, lehetett biliárdozni, kártyázni, beszélgetni. A „Jó barátok Asztaltársasága” ott tartotta üléseit.

Családi fénykép, 1941

három fiútestvérem már meghalt. 1944-ben hattagú volt a családunk.

Édesapám Kampf Sámuel számára a munka, a cipőfelsőrész-készítő műhely irányítása, a család megélhetésének biztosítása volt a legfontosabb. Ez kiegészült a közéleti szerepvállalással. 18 évesen titkára volt a szociáldemokrata párt nyíregyházi ifjúsági szervezetének. Később kilépett a pártból, de anyagilag támogatta. Többször alelnöknek választották a „Jó barátok Asztaltársasága” nevű egyesületben. Vezető szerepet vállalt a helyi ipartestületben, a bőripa-

Családunk a status quo ante hitközséghez tartozott, természetes volt, hogy kóser háztartásunk van, péntek este és szombaton templomba jártunk, az ünnepeket megtartottuk.

Nyíregyházán a Szarvas utcában volt a status quo zsidó iskola, ott végeztem négy osztályt, majd polgárba jártam. A polgári fiúiskola ott volt a Bethlen Gábor utcában a tűzoltó laktanya mellett. 14 éves koromban apám tiltakozása ellenére lakatosinasnak álltam. A Bessenyei téren volt Merkovszky Pál lakatosműhelye. Apám jól ismerte őt az

ipartestületből, és beszélt velem, hogy én nála szeretnék tanulni. Merkovszky Pál csodálkozott, mondta, hogy nála még soha nem volt zsidó gyerek, sőt olyat még életében nem hallott, hogy valaha zsidó gyerek lakatos szakmát akart volna tanulni. Persze felvett, és én ki is tanultam a lakatos mesterséget. Polgári után ez két év volt, 1942-ben kezdtem, de a háború előtt nem szabadulhattam fel, mert 1944-ben jött a gettózás. Merkovszky Pál műhelye épületlakatos munkákkal foglalkozott, csináltunk vaskerítéseket, kapukat, üzletportálokat, nagyméretű vasalásokat, javítottunk záratokat, és dolgoztunk az egyik laktanyának is. Széles skálán mozgott a műhely tevékenysége. A lakatos mesterség kemény munka, megedződtem, kérges volt a tenyerem, aminek később nagy hasznát vettem.

A házunkban négy lakószoba volt, illemhely az udvaron. A háznak két kijárata volt, egyik az Epreskert utcára, a másik a Nyár utcára. 1944. áprilisban a házunk része lett a gettónak, a Nyár utcai bejáratot le kellett zárni. Az Epreskert utca, Nyírfu utca eleje volt elzárva kerítéssel, mint a gettó bejárata, ez így volt a környékbeli utcákban mindenütt. A kerítéssel lezárt utcákat rendőr őrizte. 1944. áprilisban, amikor megkezdődött a zsidók gettóba gyűjtése, családunk a saját házunkban maradt, de más zsidó családokat is beszállásoltak hozzánk. A négy szobában, két konyhában összesen 35 ember zsúfolódott össze, többségük a földön aludt. Rövid idő alatt elviselhetetlenek voltak a körülmények. Ekkor már sárga csillagot viseltünk.

A mesterem műhelye dolgozott a páncélos laktanyának, erre hivatkozva Merkovszky Pál elintézte, hogy én kijárhattam a gettóból dolgozni. Olajos munkásruhában, koszosan, sárga csillaggal a mellemen közlekedtem a városban. Feltűnő jelenség voltam, ennek ellenére az emberektől én soha egy szó negatív megjegyzést nem hallottam.

Miután a gettóban többen megtudták, hogy kijárok dolgozni, megbízásokat kaptam sorstársaimtól. Üzenetet vittem szomszédjaiknak vagy ismerőseiknek, hogy hozzanak be élelmet, esetleg takarót, ruhát. Estéknként ezek az emberek kivétel nélkül mind el is jöttek, hozták a kért dolgokat annak el-

lenére, hogy a gettó lakóival szigorúan tilos volt kapcsolatot tartani. A gettó bejáratánál posztoló rendőr ilyenkor távolabb ment és hátat fordított, szemet hunyt, nem szólt egy szót sem.

Egyik este a Merkovszky Pál műhelyében azt mondta nekem a legidősebb segéd, Gyula bácsi, hogy a munka végén maradjak itt, mert beszélni akarnak velem. Már mindenki hazament, csak hárman maradtak: Gyula bácsi, Figeczki Bandi és Butenkov Jani. Elmondták nekem, hogy megtudták, milyen sors vár ránk, Németországba visznek bennünket. Ők ezért hárman úgy döntöttek, hogy engem elbujtatnak. Figeczki Bandi és Butenkov Jani kint laknak a tanyán. Leveszem a sárga csillagot, biciklivel velük együtt kimegyek a tanyára, ők gondoskodnak rólam, hiszen hamarosan úgyis jönnek az oroszok, ideérkezik a front. Ismertem jól ezeket az embereket, tudtam róluk, hogy komolyak, korrektek, akik ha ezt felajánlották, meg is csinálják. Nagyon meghatódtam és megköszöntem, de nem fogadtam el. Nem akartam bajba sodorni a sorstársaimat, családtagjaimat. A gettóban ugyanis a gettóparancsnoknak, aki zsidó ember volt, minden nap jelentenie kellett a létszámot. Ha én hiányzom, arról magyarázatot kellett volna adniuk, nem vállaltam a kockázatot.

Aztán elvittek bennünket a gettóból Nyírjes pusztára a gyűjtőtáborba. Én onnan is bejártam dolgozni, már nem a lakatos műhelybe, hanem a Bethlen utcai görög katolikus iskolába. Az volt a feladat, hogy a vidéki zsidóktól összeszedett holmikot kellett pakolni, ágyneműket stószokba rakni az osztálytermekben, padlótól a plafonig. Egy napon a már majdnem a plafonig érő ágynemű-halmaz tetején álltam. Alulról dobálták nekem fel a párnákat, én elkaptam és raktam a többi tetejére. Ahogy az egyik párnát dobták felém az jól fejbeágott, valami keményet éreztem benne. Felbontottam. Összehajtogatva egy jó maréknyi 100 pengős volt benne. Én azzal nem csinálhattam semmit. Még aznap az utcán egy ismeretlen gyereket megkértem, hogy menjen el a Merkovszky műhelybe, és mondja meg, hogy itt dolgozom a közelben, látogassanak meg. Két inas társam el is jött az iskolához, a kerítés mellett beszélget-

tünk. Odaadtam nekik a pénzt, mondtam „gyorsan tegyétek el, nektek ez jól fog jönni”. El is tették, és elmentek.

Nyírjes pusztán nem sokáig voltunk, nem is értettem, hogy miért kellett oda minket kivinni.

1944. június 3. nagyon meleg nap volt, ekkor indítottak el bennünket Nyírjesről a vasútállomásra. Hajnalban a csendőrök mindenkit felzavartak, a betegeket, öregeket szekerekkel vitték, de az emberek többségét gyalog hajtották be az állomásra. A hosszú úton nem mindenki cipelte a vizes edényeit, üres kannáik azonban voltak. Megérkeztünk az állomásra, sokáig kellett állnunk a hőségben, nem volt vizünk, sokan rosszul lettek. Apám egyszer csak észrevette az egyik ismerősét. Egy Miskolcra idekerült fiatalember volt, aki ügyesen focizott, apám, mint a labdarúgó-csapat vezetője tagja ajánlotta őt be a csapatba. A fiatalember szép sikereket ért el, mindent megkapott, amire csak szüksége volt, elegáns ruhákat, cipőket, apám ebben is segítségére volt kiterjedt ismeretsége révén. Annak idején sokat vendégeskedett is nálunk, családunk szívesen fogadta, élvezhette anyám kinttét gondoskodását.

Ez a fiatalember, aki egyébként adótisztviselő volt, irányította a csendőrökkel a bevagonírozást. Apám odament hozzá és mondta, hogy engedjék meg, hogy az emberek a kútnál feltöltsék a vizes edényeiket. Bártfalvi Gyula, mert így hívták, kijelentette, hogy nem áll módjában ezt engedélyezni. Aztán beszálltunk a vagonokba, vártuk a szerelvény elindítását az elviselhetetlen hőségben. A hátsó, felső ablakok nyitva voltak, onnan láttuk, hogy a vagonok háta mögött kíváncsiskodnak a Friedmann-telepi gyerekek. Kérdezték, hogy mit segíthetnek. Mondtuk nekik, hogy hozzanak vizet. Kiadogattuk nekik a kannákat, amelyeket ők megtöltöttek, majd futva visszahozták és mivel nem érték el a földről, egymás vállára állva adták be a vagonok kis szűk ablakain. Soha nem felejttem el ezt a jelenetet: a körüludvarolt, korábban dédelgetett focista, akkor köztisztviselő megtagadta a segítséget, nem úgy a gyerekek, akik mindent megtettek, hogy segítsenek.

(Folytatás a következő számban.)

Klein Éva

MÁD ÉS A ZSIDÓK

Nyolc évvel ezelőtt Tóth-Ábri Péter, lapunk akkori szerkesztője írt a Sófárban (IX/5-6. szám) a mádi zsinagógáról. A cikk záró mondatában megemlíti, hogy „elkezdődött a zsinagóga előtt lévő, régi rabbiházként és jesivaként szolgáló épületek felújítása is”. Rossz hír, hogy az említett épületek hasonló rozoga állapotban vannak, mint voltak 2006-ban. Jó hír viszont, hogy a zsinagóga gondnoka, Fehér Barnabás azóta is töretlen lelkesedéssel fogadja a vendégeket, mesél a zsinagóga és a saját történetéről.

Éppen ötven éve gondozom a zsinagógát, most vagyok 75 éves. Társadalmi munkában kezdtem, évtizedekig úgy is folytattam. Ma már valamennyi pénzt is kapok érte.

Éjjel-nappal jövök és kinyitom, ha kéri. Nincs olyan nap, hogy ne jönnének látogatók. A legsűrűbb nap az volt, amelyen reggel nyolctól éjfélig 27-szer nyitottam ki a zsinagógát!

Kezdetben nem nagyon tudtam mesélni a látogatóknak. Restelltem is, így aztán utána néztem sok mindennek. Később Deutsch László újpesti főrabbi is sokat segített.

Mádra először 1712-ben települtek be zsidók Galíciából. Ők építették ezt a zsinagógát lengyel és litván mintára 1792-95-ben. Építészetiileg Európában egyedülálló: barokk stílusban épült, copf díszítéssel.

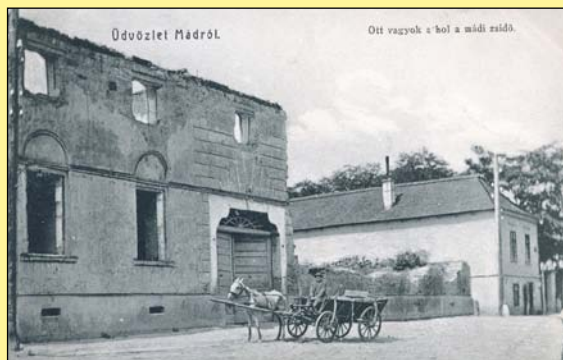
A háború után nem sokáig maradt itt közösség, úgyhogy az állaga fokozatosan romlott. A felújítása két és fél évig tartott; 2004. május 9-én adták át. A költségek 90%-át a magyar állam, 10%-át egy new yorki zsidó alapítvány állta. A zsinagóga, illetve a restaurálása megkapta az Europa Nostra díjat. A díjátadó ünnepségen részt vett a new yorki főrabbi is. Elmondta, hogy Amerikában megjelent egy könyv a világ zsinagógáiról. A benne szereplő száz zsinagóga közül Magyarországról egyetlen egy, a mádi van benne. Általában ez meglepi azokat, akik látták a Dohány utcait vagy a szegedit, de azok több, mint fél évszázaddal később épültek, és nem ilyen stílusban.

1944-ben Mádról 600 zsidót vittek el, közülük 336-ot megöltek. A háború után csak csonka családok jöttek vissza. Aztán az öregek elhaláloztak, a fiatalok elköltöztek; jelenleg egyetlen zsidó sem él a községben. Istentiszteletet, esküvőt vagy bar micvát azonban ma is tartanak, mert jelenleg Magyarországon öt zsinagóga van, ami tiszta maradt, amit a háború után nem szentségtelenítettek meg: a Dohány utcai, a szegedi, a pécsi, a nyíregyházi és ez. Ugyanis ha egy zsinagógát bármilyen más célra használ-

A gondnok, Fehér Barnabás

Volt Mádon három zsidó kocsmá. És volt az a zsidó, aki korán hajnalban megrakta a szekerét fonott korsókkal, pálinkával, borral – volt egy rossz lova –, és terítette az italt a kocsmákba, hogy mire kinyitnak, ott legyen minden. Az egyik éjszaka úgy látszik, mulatott valahol, mert miután elindult a szekérral, elaludt. A ló járta már vagy tíz éve az utat, jobban ismerte, mint a gazdája. Így amíg a zsidó aludt, a ló bejárta az összes kocsmát. Minden kocsmá előtt állt, amennyit szokott, aztán ment tovább. Végigjárta az összes kocsmát, de a zsidó végig aludt; hazaért, ahonnan elindult, anélkül, hogy lerakta volna az árut. Ezért mikor az ember csak dolgozik és dolgozik, de haszna nincs, akkor szokták mondani: ott van, ahol a mádi zsidó.

Korabeli képeslap

tak, azaz megszenségtelenítettek, azt ortodoxok már nem használhatják. A múltkor pl. Tel Avivból azért jött ide egy család, mert a nagyapát annak idején itt avatták férfinak, és az unokájának is ez volt a kívánsága. Egy hete New Yorkból volt itt egy fiatal pár. A nagyszüleik itt esküdtek, ezért ők is itt tartották a szer-tartást.

Tóratekereszt csak megfelelő alkal-makkor hoznak, de nem hagyják itt, azért, hogy múzeumként is lehessen látogatni a zsinagógát.

Mikor itt volt Ilan Mor, az izraeli nagykövet a családjával, ők is megkér-dezték tőlem, római katolikus létem-

tam mondani: Mádon zsidó nem volt, itt mádi lakosok voltak. Édesapámnak több volt a fizetése, mint a főjegyzőnek. Az sértve is érezte magát emiatt, és szóvátette Neumann úrnak, mondván: mit szólnak ehhez az emberek a faluban? Azt mondta neki Neumann úr: ide figyelj – merthogy tegezték egymást –, ez az ember, Fehér Mihály kezeli az egész vagyonomat. Úgy kell megfizetnem, hogy szégyelljen lopni.

Ezt a kabátot, ami itt lóg a fogason, télen felejtette itt valaki. Ott van, ahol hagyta, egyszer csak hiányozni fog neki és eljön érte. Nálam nem veszhet el semmi. Azaz hogy...

Itt járt nemrég Amerikából egy 86 éves rabbi, ő volt Mádon az utolsó rabbi. Hozott ajándékba egy sor könyvet, betettem ide a polcra. Nem sokkal utána jött egy nagy csoport. Amíg én a busznál búcsúzkodtam tőlük, néhányan még bent maradtak a zsinagógában. Miután elmentek, észrevettem, hogy az egész sor könyvet ellopták.

Egyszer egy izraeli vendég kezdett faggatózni. Persze neki is mondtam, hogy katolikus vagyok. Járt már maga Izraelben? – kérdezte. Nem, feleltem, négy unokám van, azokat tá-

A volt jesiva és rabbiház épülete

mogatom, nem telik ilyesmire. Na, mondta, akkor én magát és a feleségét kivettem oda, mert igazán megérdemli. Állta a szavát, küldött repülőjegyet. Bejártuk az asszonnyal Jeruzsálemben az összes szent helyet, maradandó élmény volt mindkettőnk számára...

Somos Péter

JÓ TÁRSASÁGBAN

Olvasom Simone Signoret családregejét, az Adieu Volodia-t. Párizs egyik szegényebb negyedében játszódik, ahol az orosz és ukrán pogromok elől menekültek éltek, s akiknek anyanyelve a jiddis volt. Sokan megpróbálkoztak a francia nyelvel, mások elkezdték, aztán feladták. Voltak közöttük Roginszkek, Guttmanok és persze a már régóta francia honos Madame Lowenthal, aki magyar származása ellenére jiddisül beszélt, franciául úgy-ahogy, de Monsieur Lowenthal mindig csak mosolygott, így senki sem tudta, hogy beszél-e magyarul, jiddisül, netán franciául, jegyzi meg a szerző, aki nemcsak a „legfranciább” színésznek egyike, de eredeti nevén Kaminka, s ezt soha nem is tagadta. Férje, Yves Montand rejtély akart maradni. A neten sokan találgatják: zsidó volt-e, vagy sem, mert a Mussolini elől Franciaországba menekülő papát Livinek hívták.

Franciaország – már csak demográfiai összetétele okán – nem tartozik a filozemita, még kevésbé az Izrael barát országok közé. De persze, mindenkiről mindent tudnak. És jó, ha mi is tudjuk, már csak azért is, hogy legyen mire és kire büszkének lennünk. Például a „Hulló levelek” című halhatatlan dal szerzőjére. Joseph Kosma-ra, Kozma Józsefre, aki jó időben menekült az antiszemita hullám elől Budapestről, a húszas években, majd 1933-ban Berlinből Párizsba, ahol pár évvel később sok sorstársa sárga csillagot viselt, mint Juliette Greco családja, vagy a kitűnő dalszerző és énekes, Serge Gainsbourg. (Ő kisgyerekként napokig bujkált egy erdőben, ahol az SS razzizált.) Chagallt pedig a Pirenusokon vezették (a szó szoros értelmében cipelték)

át Spanyolországba. De Kosma közben írta a jobbnál jobb filmzenéket (például a „Szerelmek városá”-hoz).

És mindenki ismerte (talán még énekelte is) a „legfranciább” világsláger, a Kosma komponálta Hulló leveleket.

Ez utóbbiról még annyit, hogy hangról hangra azonos a bécsi Munkásindulóval. Ezt annakidején Komlós János a Mikroszkóp színpadon el is énekelte.

Olykor a Wikipédia megjegyzi, hogy valamely név viselője zsidó. Akadnak, akik ezt rossz néven veszik. Rasszizmust vélnek mögötte felfedezni.

Ez oktalan túlérzékenység. Elvégre nem rossz társaságba kerülünk: Einstein (zsidó), Freud (zsidó), Menuhin (zsidó), Leon Blum (zsidó), Neumann János (zsidó), Szilárd Leo (zsidó), a hollywoodiakról nem is beszélve: Peter Falk (zsidó), Paul Newman (zsidó), Barbara Streisand zsidó, és még olyan sokan, a rendezők közül, meg persze, a „legangolabb” filmszínész, Leslie Howard, aki Győrben született. Szóval nyugodtan mondjuk meg, kik vagyunk, de ne felejtsük el megjegyezni, hogy Schmidt Mária nem zsidó. Ő alighanem sváb. De ez utóbbi nemzetiséget sem kell szégyelleni. Őt annál jobban.

Leslie Howard. Reginald Grenville Eves festménye

Szécsi Éva

„VALAKI AZ ÉRTŐL INDUL EL ...”

„Az Ér-pataktól, Nyíregyházáról indult büszkeségeink, nagyjaink alakját, szellemét idézzük meg-fel – leporoljuk a hangszereket, kottatartót, rajzasztalt, könyvet, festőállványt, feltöltjük a tollat –, hogy emlékeztünk rájuk, ne vesszenek el a végtelennek tűnő idő homályába. Közülük néhányan az Óceánig jutottak, mások munkatáborokban, vagy ismeretlen helyen, méltatlan körülmények között lelték halálukat. Emlékük váljék áldássá!

„Életet leheljen a képzőművészet, szellemet kívánok a költőtől, – de lélek hozzám csak a zene összhangzatából szól.”
Schiller.

Dallamok szárnyán...

Kemény Rezső hegedűművész, a Zeneművészeti Főiskola tanára, az országos zenetanár vizsgáló bizottság tagja Löffler Rezső néven Nyíregyházán 1871. március 21-én látta meg a napvilágot. Tehetségét mi sem bizonyította jobban, mint, hogy a „Pesti Napló” és sok más hazai lap így nyilatkozott róla: „Löffler Rezső, az alig 16 éves hegedűs igazi bravúrral játszott. A legkomplicáltabb tételeken szinte mesteri könnyűséggel uralkodott, s vonóját egy valódi virtuóz ügyességével kezelte. Kétségtelen, hogy Löffler teljes kiképzetése után — mely 6 hó múlva már véget ér — előkelő helyet fog magának kivívni a hegedűművészek sorában.” (Nyírvidék, 1888.12.16.)

Zenei kiképzését Nyíregyházán az evangélikus főgimnáziumban Leffler Sámuel kezdte, majd a Nemzeti Zenede és a berlini Hochschule für Musik következett. Tanárai: Hubay Jenő és Joachim József voltak. Tanulmányai befejezése után a königsbergi konzervatórium tanára, majd ugyanitt 1890-től a Musikverein karmestere, 1895-től igazgatója lett. (A Magyar Zsidó Lexikon szerint 1897-től – a szerk.) Pedagógiai működésén kívül, mint előadóművész is gyakran szerepelt szólístaként és kamarazenészként.

1898-ban, 27 évesen a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára, majd ugyanebben az időben tagja lett a világhírű Hubay-Popper Vonósnégyes Társaságnak. 1900-ban megalakította a Kemény-Schiffer vonósnégyest, melynek tagjai 1904-ben Kemény Rezső – hegedű, Sabathiel Rezső – hegedű, Szerémi Gusztáv – brácsa, Schiffer Adolf – gordonka voltak... Tanári működése 25 éves jubileuma alkalmából Signum Laudisszal tüntették ki. 1934-ben nyugdíjba vonult. Gyakori szereplője volt a magyar rádióknak. (dr. Molnár Imre: A Magyar Muzsika Könyve – Merkantil Kiadás, Bp., 1936. p. 415.)

1945. április 7-én hunyt el. (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html>)

HATÁR Győző: Életút I-III. I. kötet, p. 31.

(...) Igaz, egy-kettőre kiderült, hogy a főreálban érettségire készülni és a Zeneakadémia óráira eljárni lehetetlen,

Hubay, Popper, Szerémi, Kemény (balról jobbra)

mert nem szaladgálok két kiadásban; az Akadémia jobb véleményvel volt tehetőségemről, mint voltam magam, és engedélyt kaptam arra, hogy Kemény Rezső palotájába járassak a Fasorba, mintha

csak magántanítványa lennék. A valaha világhírű Roth-kvartett másodikhegedűse – ő volt a hegedűtanszak tanára; kedves, puha ember volt s mindig papucsban-otthonkában fogadott bársonykihajtóval és laposakat pislogva a magas szemöldökű kétszárnyú ajtó felé, amely mögött a felesége lakott. Afféle gránátosinduló debella volt a Hölgy, Rezső bácsinál két fejjel magasabb és fél mázsával nehezebb: örökké csendre vágyott és nem szenvedhette a tanítványjárását. Alighogy a vonót a húrra tettem, fel-felcsattant a hangja:

– Rezső! Meddig tart ez a macskazene?! Jóságos ég, csak ennek a zenebonának vége lenne már: Rezső...!

– Igenis, Drágaság... – rebegte Rezső bácsi, és én halkabbra fogtam a pianissimót (hja! Ilyen az, mikor a feleség fejfájósan allergiás arra, amivel a férj a betevő falatjukat keresi). Rezső bácsival átvettük a második akadémia anyagát, de volt olyan tárgy, hogy mindenképp be kellett mennem az előadásra s ilyen volt az összhangzattan is. (...) Kemény Rezső igen szeretett. Kedvelte, ahogy a Bach partitákat megzengetem és kijárta, hogy ösztöndíjat kapjak...

Hoffmann Pál zenetanár, gordonkaművész, Nyíregyházán 1892. június 7-én született. Édesapja dr. Hoffmann Móricz ügyvéd, édesanyja Vadász Teréz, mindketten Nyíregyházán nyugszanak a Kótaji úti temetőben.

Középiskoláit a Kossuth gimnáziumban végezte, mint édesapja; a zene iránti szeretetét is tőle örökölte. (Édesapja brácsán játszott és éveken át írt zenekritikát a Bessenyei estékről.) Zeneművészeti tanulmányait a debreceni Zenedében kezdte, majd a budapesti Zeneművészeti Főiskolát Kerpely Jenő vezetése alatt fejezte be. Első önálló hangversenyét 1922-ben a Zeneakadémián adta. Vidéki városokban és külföldön is jelentős sikereket ért el, számos jótékonyági koncerten szerepelt. A Budai Zeneakadémia tanára volt. (A magyar társadalom lexikonja, p. 231., dr. Molnár Imre (szerk.). A Magyar Muzsika Könyve – Merkantil Kiadás, Bp., 1936. p. 398.)

Magánéletéről nem sok mindent tud-

ni: első felesége Kugl Mariska zongoraművésznő, akivel 1919-20-ban fővárosi mintára házi hangversenyeket rendeztek nyíregyházi otthonukban. Második felesége Rácz Ilonka volt.

Hoffmann Pál gyakran látogatott Nyíregyházára. 1931 februárjában egy svájci körútját is megszakította, hogy felléphessen a Nyíregyházi Öreg Diákok Egyesületének hangversenyén Kemény Rezső hegedűművésszel és Kósa György (1897-1984) zongoraművésszel.

Munkaszolgálatosként halt meg 1944 novemberében Ásványrárón. (HDKE ID 45392)

Margócsy József: A nyíregyházi Hoffmann család címmel írt 18 oldalas dolgozatot, melyben a család életét az „ősapától” napjainkig követte.

Dr. Bermann Ferenc zeneszerző, karmester 1880-ban Nyíregyházán született. Sajnos, nem sok mindent sikerült fellelni róla: Karnagyként szerepelt az OMIKE Művészakció zenei rendezvényein. (Lévay Jenő: Írók, színészek, énekesek és zenészek regényes életútja a Goldmark-teremig. Bp., 1943.)

1940 decemberében Kálmán Imre operettjeiből készített nagyszerű válogatást, 1942-ben Lehár Ferenc leg híresebb melódiáit gyűjtötte csokorba, hangszerelte és vezényelte is. Ugyanebben az évben Bizet, Dohnányi, Elgar, Grieg, Leoncavallo, Liszt, Mendelssohn, Mascagni, Sarasate, Sibelius műveit vezényelte. Keringőrevű összeállításában a zeneirodalom legszebb ilyen termékeit fűzte össze.

Karigazgatója volt Donizetti: Lammermoori Lucia, Goldmark: Sába királynője és Hoffmann meséi operáinak.

Ismeretlen helyen halt meg... (HDKE ID 109487)

Egy csók és más semmi...

E fülbemászó dallamú örökzöld szövegét **Halász Imre írta**, aki 1900. május 5-én született Nyíregyházán. Édesapja Halász Mór 37 éven át volt tanítója, majd igazgatója a nyíregyházi zsidó elemi iskolának. Édesanyja Schön Irén. Halász Imre is itt érettségizett a Kosuth gimnáziumban és első cikkei, tárcái a Nyírvidék hasábjain jelentek meg. Pestre kerülvén a „Reggel” c. lap-

nál dolgozott, melynek főszerkesztője a szintén nyíregyházi származású Lázár (Léderer) Miklós volt.

A budapesti Belvárosi Színház 1931-ben mutatta be Halász Imre első, egész estét betöltő 3 felvonásos darabját „Meddig fogsz szeretni?” címmel.

Legnagyobb sikere 1933-ban került bemutatásra: az Egy csók és más semmi című zenés komédia, melynek zenéjét Eisemann Mihály (1898-1966) szerezte, verseit Békeffi István (1901-1977), a darabot Halász Imre írta. A műből 1941-ben készült film Ráthonyi Ákos rendezésében Tolnay Klári főszereplésével.

„1944-ben egy látszatra napsütéses, valójában sötét és zaklatott délelőtt ismeretlen férfi csengetett be hozzánk. Karcsú volt, elegáns és könnyed s valahogy mégis tanáros modorú. Bemutatkozott. Névről ismertem, néhány színdarabjáról bírálatot is írtam; színpadismeretét, biztos arányérzékkel építő szerkesztőkészségét, párbeszédeknek élénk pontosságát még annak is el kellett ismernie, aki egyébként a rutinos budapesti exportszínháték-írók közé sorolta. A *Tetovált nő* és az *Egy csók és más semmi* vígjátékaival ehhez a hagyományhoz kapcsolódott, és világszerte sikert is aratott velük. (...) Amikor belépett lakásunkba, levette hanyagul vállára vetett felöltőjét, s előtűnt a kabátjára varrt sárga csillag. Ott jelöltek ki számára lakást az egyik Horthy Miklós úti csillagos házban: megtudta címemet, s felkeresett, hogy tájékozódjon az eseményekről. Hamarosan találtunk számára búvóhelyet egy dunántúli kisvárosban. A Kelenföldi pályaudvarra magam vittem ki bőröndjét, hogy feltűnés nélkül léphessen ki a csillagos házból; azután levelezéssel is alátámasztottuk álcázott létének hitelét. Levelei egyre nyugtalanabbak lettek, s egyszer, már nem is postán, megkaptuk utolsó küldeményét, benne egy „Halálom esetén felbontandó” jelzésű levéllel. Megriadt, elhagyta biztos menedékét, régi ismerőse, aki, mint írta, „elég csúnyán viselkedett velem az utolsó hónapokban”, cserbenhagyta: elvesztette önuralmát és feladta magát a németeknek. Minden részletre kiterjedő utolsó levele így végződik: „...kézirataim íróasztalom fiókjában vannak, ha még megvanak... nem kívánom, hogy holttestemet

Meddig fogsz szeretni?

Titkos Ilona és Delly Ferenc, 1931.
<http://commons.wikimedia.org>

hazahozzák; teljességgel mindegy, hogy hol fekszem”. Nem tudjuk, hol fekszik.” Magyar mártír írók antológiája „S két szó között a hallgatás...”. Keresztury Dezső szerk.(1970) p. 230-231.

Éri Halász Imre így vallott szeretett szülőföldjéről:

„Gondtalanságom, fiatalságom, és ha rövid pár hónapos nős létemre szabad bevallanom – első szerelmem fűz Nyíregyházához. Első egyfelvonásos darabomat az Ér utcai otthonomban írtam meg és ide vártam remegő izgalommal a választ. A választ, amely lesújtó volt. Szerencsére volt valaki, aki vigasztalt, buzdított és ehhez a valakihez fűződik egyik legkedvesebb nyíregyházi emlékem.

– Amióta elkerültem, csak lelkiileg jártam otthon, azok között, akik, ha feltennék a nagy kérdést: „Meddig fogsz szeretni?» – azt mondanám, örökké; mert higgyék el, hogy lélekben nem változtam. Mind a mai napig nyíregyházi kisdiák maradtam.

– Legkedvesebb emlékem, „mi volt» – erre nehéz megfelelnem, mert a város minden utcájához emlék fűz, hogy „mi lesz»: Egy csók, más semmi. Egy csók, amikor a viszontlátáskor magamhoz ölelhetem Nyíregyházát.” (*Nyírvidék*, 1936.12.25.)

Timár Éva

OLVASNIVALÓ AZ OLVASNIVALÓKRÓL

A véletlen (?) úgy hozta, hogy az elmúlt hónapokban több izraeli, illetve zsidó író, a zsidó kultúrához kapcsolódó könyv került a kezembe, mi több, ezeket el is olvastam. S amikor az ember valami szép, jó zenét hall, filmet lát, verset, regényt olvas, élményeit íziben szeretné megosztani mindenkivel, aki szembe jön vele. Ez történik most is.

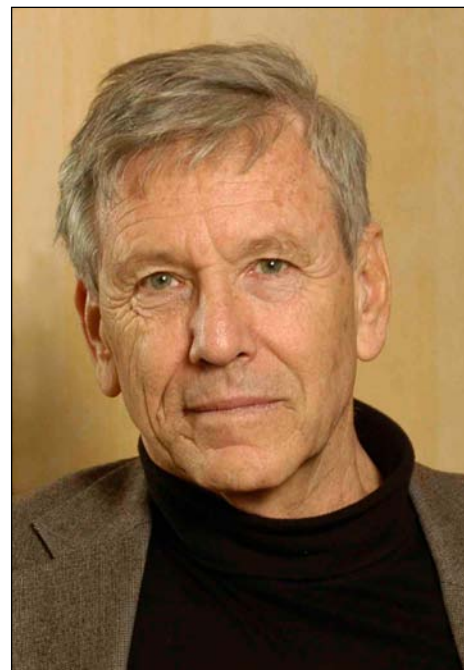
Kezdjük egy könnyed hangvételű, ám rejtői mélységeket (magasságokat) rejtő könyvvel: Királyhegyi Páltól az Első kétszáz évem. Humora Kabos Gyula és László, Herczeg Jenő és Komlós Vilmos, Alfonzó és Salamon Béla világa. S persze Amerikában, Londonban a Korda fivéreké. Királyhegyi be(ki)szólásai közül itt csak néhányat idézek. Amikor két év munkaszolgálat után belerúgott egy német katona, és beleesett egy épp ásott gödörbe, azt mondta: „Na, tudja mit? Most lett elegem az egészségből.” 1956 november 4-én pedig „Jöttek a szovjet tankok, és helyrelőtték a barátságot.” Állítólag tőle származik az a mondás is, hogy „Aki nek van humora, mindent tud. Aki nek nincs, mindenre képes.”

Egyenes folytatása volt a fentieknek Köves József csaknem négyszáz oldalas gyűjteménye, A zsidó humor aranykönyve. A közel másfél ezer vicc forrásai a vallásos zsidók péntek esti összejövetelei, a keleti zsidóság zárt, gettószerű közösségi világa és hát a számunkra legismerősebb kelet-európai zsidó folklór, illetve a 19. század végének polgárosodó, kávéházi világa, modern, városi humora (lásd Heltai Jenő, Nagy Endre, Aszlányi Károly, Vadnai, Nóti, Karinthy, Tabi László, Kellér Dezső). Ez a többértelmű, bölcselkedő, rezignáltan humanista humor. Vagy ahogyan G.Dénes Görgy (Zsüti) írta: „A zsidó humor a szenvedés humora.” Mert – ezt már én te-

szem hozzá – a híres román filozófus, Emil Cioran szerint „Embernek lenni dráma, zsidónak lenni egy másik dráma.” Az is lehet, hogy egyet kell érteni Térey János gondolatával: „Az ember nem szívderítő jelenség”...

Régóta a Nobel-díj várományosai között tartják számon az 1939-ben, Jeruzsálemben született Amos Oz-t (akinek felmenői orosz, lengyel gyökérűek). Magyarul 1983-ban megjelent kötete, a három kisregényt tartalmazó A Gonosz Tanács hegye Jeruzsálemben játszódik az angol mandátum végnapjaiban, az 1946 és 1948 közötti időszakban. Közös vonásuk az atmoszféra azonossága, a szorongó várakozás, a készülődés, a zsidó állam megszületését megelőző, „várandós” állapot, a reménykedés ideje. Az első két kisregény hősei kisfiúk, egyik az anyját veszíti el, a másik a makkabeusok utódjának gondolja magát. Ők az eljövendő Izrael állam letéteményesei. A harmadik mű a halálos rákbeteg orvos levelei szerelmének, aki a bizonytalan jövő elől hazament Amerikába. Doktor Nuszbaum tudja, hogy ő már nem léphet be az ígéret földjére. Amos Oz atmoszférateremtő erejét ilyen mondatok jellemzik: „A templomok és a kupolák mintha aggódtak volna.” „Anyá gyönyörű őszi mosolya olyan áttetszően lebegett az ajkán, mint a lekasabolt lovasok könnyei a lengyel költeményben.” „Túl fogjuk élni az elkövetkező háborút? Mi fog történni Mína – talán van valami ötleted.” „Itt vannak a hegyek Mína, és itt vagyunk közte mi, zsidó bevándorlók. Utolsó erőtartalékaik.”

Az idén 60 éves David Grossman 1977-ben írta meg A villámkölyök című könyvét, amely 2009-ben jutott el a magyar olvasókhöz. Főhőse, a 13 éves Nonny kalandos születésnapj utá-

Amos Oz

zásán arra keresi a választ: Ki vagyok én? A kamasz srác krimibe illő kalandokat él át, hihetetlen történeteket hall és tapasztal meg. S persze a választ a fenti kérdésre magunk is keressük akár egy egész életen át...

Grossman A világ végére című, 2008-ban született, magyarul két éve olvasható, több mint 600 oldalas remekműve a háborúról, a barátságról, a szerelemről, a családról szóló eposz. Lebilincselő meditáció, egyszersmind tiltakozás mindenféle erőszak, acsarkodó fanatizmus ellen (az író fia, Uri is elesett a 2006-os izraeli-libanoni háborúban, ezért is írhatta meg a szíve legmélyéből ezt a kíméletlenül háborúellenes regényt).

Kritikusai szerint központi figurája, Ora asszony, az anya, szerető, barát méltó párja a Flaubert teremtette Emmának, Tolsztoj Anna Kareninájának. Grossman meseszövése mesteri, érzelmi mélysége megrendítő, művének oldalain a szeretet, az emlékezés, a fájdalom, a kétségbeesés a remény kavargó. Meggrázóan gyönyörűséges, igaz és megindító. Egy író, egy asszony, egy ország tragédiája ez, s időszerűsége most, a gaza konfliktus szörnyű napjai után (?) vitathatatlan. Kötelező olvasmány!

MIÉRT NEM BOJKOTTÁLOM TOVÁBB A NÉMET AUTÓKAT?

Avagy: a megvilágosodás furcsa helyeken is megtörténhet, akár egy izlandi szunnyadó vulkán magma kamrájában is

Az alábbiakban Jeffrey Goldberg személyes hangvételű írását közöljük.

Mondtam Mrs. Goldblognak a múlt héten, hogy megvilágosodtam.

Rátaláltál Jézusra? – kérdezett vissza.

Nem, nem olyan jelentőségű – válaszoltam.

Megvilágosodásom a német autókat érinti: arra irányul igazából, hogy elméletileg mi, zsidók vehetünk akár BMW-t is. Azon életszemléletem, mely eddig meggátolt engem abban, hogy német autót vásároljak, szertefoszlott. A változást egy izlandi szunnyadó vulkánban történt látogatásom tette lehetővé.

Előbb elmagyarázom, hogy miért is bojkottálok én a német autókat: A német ipar ugyebár erősen részese volt a náci sikereinek, és én úgy éreztem, hogy tartok némi távolságot a családom és a Mercedes/BMW/Volkswagen (különösen a VW) között, ezzel is megtisztelve a Vészkorszakban elhunyt zsidók emlékét.

Az általam meghirdetett bojkott nem terjed ki a német kávégép készítőkre, vagy a Lufthansára (bár az ülések azokon a gépeken meglehetősen kényelmetlenek), vagy arra, hogy magam ellátogassak Németországba.

A bojkott csak az autókat érintette. Természetesen sok zsidó nem vesz részt ebben a nem hivatalos diszkriminációban, és persze arra is régen rájöttem, hogy semmi ésszerűség nincs benne.

Amikor első alkalommal Izraelbe látogattam, meglepetten tapasztaltam, hogy rengeteg német autó járja az utakat. A legtöbb taxi és sok teherautó német gyártmány. Ez elcsökevényesedett mellékterméke a Németország által Izraelnek, valamint a holocaust túlélőknek fizetett jóvátételnek. Úgy gondolom, hogy sok amerikai zsidót, aki először megpillantja ezt, sokként ér, majd zavarba jön, végül

egyszer csak azon találja magát, hogy elfogadja ezt a furcsa II. világháború utáni valóságot. Ismerek pár embert, akik csak izraeli útjukat követően voltak hajlandóak német autókat vásárolni.

Létezik egy még mélyebb és nagyságrendileg szimbolikusabb kapcsolat is a német ipar és Izrael között, egy történelmi jelentőséggel bíró reláció, ami nekem is segített rendezni gondolataimat. Ez

A Thrihnukagigur belsejében

pedig nem más, mint a zsidó állam tengeralattjáró flottája. Jelenleg nukleáris fegyverekkel felszerelt tengeralattjárók járőröznek a Perzsa-öbölben Irán partjainál, biztosítva Teheránt egy esetleges válaszcsepás következményeiről. Az első két delfin osztályú dízel meghajtású hajót ajándékba kapta Izrael Németországtól az első Öböl-háborút követően. (Német vállalatokat azonosítottak, hogy vegyi fegyvereket adtak el Szaddam Husszein rezsimjének, ami meglehetősen kellemetlen fejlemény.) További kettő megvásárlásra került, egy pedig gyártás alatt áll.

A lényeg az, hogy ha német tengeralattjárók megfelelnek az Izraeli Haditengerészetnek, jónak kell lenniük egy *Soá rémképei által üldözött zsidó embernek is.*

Mégis, az elmúlt hétig kettős érzéseim voltak a dologgal kapcsolatban.

Családommal Izland szigetére látogattunk, ahol felkerestük a Thrihnukagigur (sic!) elnevezésű szunnyadó vulkánt. Alkalmilag ez a világ egyetlen olyan vulkánja,

amit belülről lehet feltérképezni. (Furcsa mód, a 4500 évvel ezelőtti utolsó kitörést követően a magma kamra nem omlott magába, talán a jövőbeni turisták kedvéért).

Az egyetlen lefelé vezető út, hogy az embert leeresztik egy felhőkarcoló ablakainak tisztítására szolgáló kosárban.

Az igazat megvallva nem tartottam kényelmesnek ezt a módszert.

Az idegenvezető hölgy szerint az egész folyamat nagyon egyszerű. Egy hevederrel hámba kötnek, mi átsétálunk egy pallón a vulkán fölött a kosárig. Lemászunk a kosárba (hat fős), majd a motort kezelő leereszt minket kb. 122 méter mélyre, a vulkán aljára.

„Szokott elromlani?” –kérdeztem.

Nemmel felelt. „Német gyártmány. Nagyon biztonságos”.

Meglepetésemre a „német motor” pozitív képként jelent meg az agyamban, igényes bajor munkások a szokásos Himmleres képpel ellentétben.

Ez volt az a pillanat, amikor azt mondtam magamnak, hogy a bojkott talán itt elérte a természetes végkifejletét. Ha a „német motor” elnevezés reménnyel és megkönnyebbüléssel töltött el, akkor adott esetben a kocsit is, amivel szállítom a gyerekeimet, hajthatja német motor.

A vulkánban minden rendben ment, bár a látvány kicsit ijesztő volt.

Amikor visszaértünk Rejkjavikba, azt mondtam a feleségemnek, hogy: Nagyon boldog voltam, hogy *német motort használtak. Te nem?*

Hmm – válaszolta.

Vicces. Boldog voltam, hogy a zsidó gyermekeimet német motor fogja megvédeni (a lezuhanástól). Ezt nevezem iróniának!

Már csak meg kell a feleségemet győzni, hogy a bojkottnak vége és rábeszélni, hogy vegyünk egy BMW-t.

A cikk 2014. augusztus 29-én a theatlantic.com oldalon jelent meg.

Szerkesztette: Sugár Károly

A ZSINAGÓGA ÉS KÖRNYÉKE

Tolakodnak elő az emlékek, csak szelektálni, szortírozni kell. A Síp utca és környéke kora gyermekkorom színhelye. Barát-ságok szövődtek és nagy elválások. A távoli világ megcélzása, és csak tolódnak az emlékek egymásra. Hagyom. „Fiam, menj el Auspitz bácsiékhoz és hozzá egy kiló borjúcomb!” A zsinagóga melletti húsboltban mindig friss, kívánatos marhahúst mértek. „Hozzá Adlertől egy kerek kenyeret!” Az Adler pékség három házra volt a zsinagógától, és persze a gyerekkor tele fogadkozásokkal, csínytevésekkel. A Kótaji úton laktak Nógrádiék, az asztalosműhelyben mindig áradt a friss fenyő illata. Itt voltak a gyerekek: Gabi, Klein Panni és Pali. Semmit sem tudok róluk. Gabival találkoztam egy könyvbemutatóján és kitüntetése során. Megöleltük egymást. A fia, Gergely csodálatosan énekelt a zsinagógában. Megkönnyeztem. A Rákóczi utca elején lakott dr. Gergely Imre orvos – nekem Imre bácsi – és felesége, Kató néni, akit anyám a hátán hozott haza a gettóból. Mindig szeretettel fogadtak. Mellette a Weisz-féle vasüzlet. Zsófiával egykorúak voltunk, azután '56-ban kimentek Ausztráliába. Két éve találkoztunk Tokajban. A másik oldalon volt Weisz úr bádógosműhelye. András fiával Párizsban találkoztam egy kongresszuson, nemzetközi hírű biológus lett belőle. Pár házzal lejjebb Barabásék, a gyógyszerész laktak. Különösen Verával kerültünk jó barátságba. Méltatlanul korán elhagyott bennünket. Jó barátom volt a piac másik oldalán Silber Peti. '56-ban Kanadába távoztak, akkor már Zalai néven. Hosszú évek után újra járom a zsinagógát. Elvéve maradt csak valaki. A fiatalok elköltöztek, az öregek más irányt vettek. Somos Péter örökdió a halottak felett a Kótaji úton. Ünnepeken vissza-visszajönnek Amerikából, Izraelből. Ezek a találkozások megdobogtatják a fáradó szíveket, előcsalogatják az emlékeket.

NYÁRUTÓ

Még a lábamat sem dugtam bele a Balatonba. Unokáim is csak kóstolgatták a hűvös vizet. Ilyen ez a nyár. Szilvماغ nagyságú, mellnek mondott előnyökkel feszít két serdülő leányzó, szolárium-barna testükről világít a feltűnési vágy.

Odébb egy éltebb, negyvenesnek tetsző nő fekszik a fővényen, melltartó nélkül. Két oldalra szétfolynak előnyei. Németnek mondják szomszédjai.

Mais bitte! – kiabálja a kukoricaárus, majd megriad a rendőröktől és csendben tolja biciklijét. A szomszédból elvittek a lángossütőt, pedig hozzátartozott a képhez. Feleségem megmártózik a vízben, de dideregve kiszalad. Ez egy ilyen nyár. Panaszkodik a halas, a pizzás. Miből fognak megélni télen?

Két kalapos, kaftános, sodort pajeszú gyerek szalad a vízhez, úgy 10-12 évesek lehetnek. Kacagnak, fogócskáznak.

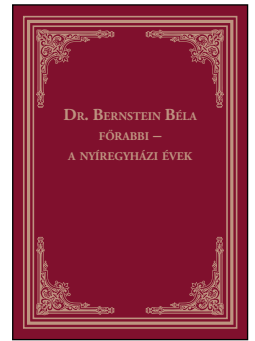
Egy itteni házaspár hozta el őket nyaralni Gáza mellől a háborúból, tíz napja. Önfeledtek, felszabadultak, gyerekek.

Mi meg abban reménykedünk, hogy jön a decemberi nyár, a 30 fok meleg, és hálálkodnak a fagyaltosok.

Dr. Dolinay Tamás

ELŐZETES

Hamarosan válogatás jelenik meg hitközségünk kiadásában „Dr. Bernstein Béla főrabbi – a nyíregyházi évek” címmel a status quo hitközség országos hírű volt főrabbijának beszédeiből, írásaiból és az őt méltató publikációkból. A könyvet Timár Éva szerkesztette. Megrendelhető november 5-től levélben, e-mailben, telefonon vagy személyesen (az elérhetőségeket lásd az impresszumban).

TEMETŐI NYITVA TARTÁS

Vasárnaptól csütörtökig 9-től 12 óráig
Pénteken és szombaton, valamint
állami és zsidó ünnepeken zárva.
Elérhetőség: 30-490-0084

SÓFÁR

A Nyíregyházi Zsidó Hitközség folyóirata
Postacím: 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6.
E-mail: sofarujsag@gmail.com
Tel./Fax: (36)-42-417-939 • Web: www.sofar-ujtag.hu
Számlasszám: OTP 11744003-20331427
Szerkesztők: Dr. Klein Éva és Sárosi György
Főszerkesztő: Somos Péter • Felelős kiadó a Nyíregyházi Zsidó Hitközség.
Typográfiai munkák: Talpas Sándor (www.talpasdesign.hu)
Készült a Gprint Iroda digitális nyomdájában
(4400 Nyíregyháza, Szabolcs u. 7/A)
A folyóirat ingyenes!